

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ІНСТИТУТУ ПОЛІТИЧНИХ
І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМ. І. Ф. КУРАСА
НАН УКРАЇНИ

2019
2 (98)

березень-квітень

Засновник: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Президія НАН України

Видається: з 1997 р. — книжкова серія; з 26.10.2009 р. — періодичне наукове видання

Періодичність: 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ №15861-4333Р від 26.10.2009 р.

Видання внесено до Переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата політичних наук

(Наказ Міністерства освіти і науки України №747 від 13.07.2015 р.)

Головний редактор: *Рафальський О. О.* — доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України

Заступник головного редактора: *Майборода О. М.* — доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України

Відповідальний секретар: *Перевезій В. О.* — кандидат історичних наук

Редакційна колегія:

Бевз Т. А. — доктор історичних наук

Бушанський В. В. — доктор політичних наук

Войналович В. А. — доктор політичних наук

Зеленько Г. І. — доктор політичних наук

Калакура О. Я. — доктор політичних наук

Кармазіна М. С. — доктор політичних наук

Котигоренко В. О. — доктор політичних наук

Кочубей Л. О. — доктор політичних наук

Кулик В. М. — доктор політичних наук

Михальченко М. І. — доктор філософських наук, член-кореспондент НАН України

Рудич Ф. М. — доктор філософських наук

Солдатенко В. Ф. — доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України

Шайгородський Ю. Ж. — доктор політичних наук

Шаповал Ю. І. — доктор історичних наук

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
Протокол № 3 від 2 квітня 2019 р.*

ISSN 2524-0137

© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019

Ігор Гурак

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО ЄС В ЧАСИ ПРЕЗИДЕНТСТВА
ВІКТОРА ЮЩЕНКА: ПЕРІОД «ВТРАЧЕНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»
ЧИ ПОМІРКОВАНИЙ ПОСТУП У СКЛАДНИХ
ГЕОПОЛІТИЧНИХ ОБСТАВИНАХ?

Перемога Помаранчевої революції зумовила зростання підтримки України з боку ЄС. Водночас, процес трансформації та розширення Європейського Союзу 2004 та 2007 рр., суттєвіший поступ на європейському шляху країн Західних Балкан, фінансово-економічна криза 2008 – 2009 рр. стали на заваді європейського «прориву» України. Ситуація додатково ускладнювалася через нездатність провідних європейських столиць відійти від реалізації політики у Східній Європі, виходячи з принципу “Russiafirst”. Ситуація не зазнала кардинальних змін навіть після російської агресії в Грузії у серпні 2008 р. Як наслідок, у східноєвропейській політиці ЄС в досліджуваний період простежується дуалізм: кроки Брюсселя, зорієнтовані на підтримку України, здійснювалися паралельно із реалізацією елементів модерної «політики умиротворення» щодо Росії. Відповідно, в кінцевому підсумку, можемо говорити, що в часи президентства Віктора Ющенка, виходячи зі складних процесів, які відбувалися в ЄС, та дуалізму відносин у трикутнику Брюссель – Київ – Москва, Україні вдалося досягнути поміркованого успіху у плані наближення до Євросоюзу.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, інтеграція, зовнішня політика, Росія.

Ihor Hurak. Ukraine on its Way to the EU During Viktor Yushchenko's Presidency: a Period of «Lost Opportunities» or Moderate Progress in Difficult Geopolitical Circumstances?

Гурак Ігор Федорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

The victory of the Orange Revolution led to an increase in the EU support for Ukraine. At the same time, the process of transformation and enlargement of the European Union in 2004 and 2007, more significant progress on the Europeanway of the Western Balkan countries, and the financial and economic crisis of 2008 – 2009 hindered the European “breakthrough” of Ukraine. The situation was further complicated by an inability of the leading European capitals to retreat from implementing policies in Eastern Europe based on “Russia first” principle. Even after Russia’s aggression in Georgia in August 2008 the situation has not changed essentially. As a consequence, we can observe a dualism in framework of the EU’s Eastern European policy within researched period: Brussels steps aimed at supporting Ukraine were made in parallel with the realization of elements of the modern “policy of appeasement” concerning Russia. Accordingly, we can eventually say that during the presidency of Viktor Yushchenko, on the basis of the complex processes that took place in the EU and the dualism of relations in the Brussels-Kiev-Moscow triangle, Ukraine managed to achieve moderate success in terms of approaching the European Union.

Key words: *European Union, Ukraine, integration, foreign policy, Russia.*

У рамках Постанови Верховної Ради України «Про засади зовнішньої політики України» українські парламентарі ще у 1993 р. однозначно задекларували прагнення щодо майбутнього членства України в ЄС. У наступному 1994 р. Україна першою серед держав пострадянського простору підписала з ЄС Угоду про партнерство та співробітництво (надалі – УПС). Однак вказаний документ суттєво поступався так званим «Європейським угодам», які офіційний Брюссель підписував у першій половині 90-х рр. XX ст. з країнами Центрально-Східної Європи. На відміну від останніх він не передбачав становлення відносин на рівні асоційованого членства, так само як і не відкривав перспективи членства в об’єднанні [1]. Відповідна ситуація чітко демонструвала, що в ЄС існують різні підходи щодо потенційного членства в

об'єднанні країн колишнього соціалістичного табору та держав-членів СНД. Упродовж президентства Леоніда Кучми (1994 – 2005 рр.) відбулася ратифікація та імплементація УПС, здійснювалися кроки, які засвідчували зростаючий інтерес сторін до поглиблення діалогу та вихід відносин на рівень стратегічного партнерства. Водночас, надалі актуальним залишалось питання щодо місця, яке відводилося Брюсселем для України в об'єднаній Європі.

Після участі функціонерів Європейського Союзу у врегулюванні кризи, що виникла після другого туру президентських виборів в Україні у 2004 р., перемоги Помаранчевої революції, відмови прозахідного Віктора Ющенка від політики багатовекторності та окремих практичних кроків, які мали це засвідчити, Україна за часів перебування при владі політиків з «помаранчевого табору» не стала настільки близькою до ЄС, настільки цього очікували пересічні українці.

Відповідна ситуація дуже легко може бути спроектована на новий період у відносинах України та ЄС після Революції Гідності. Попри те, що вже минуло п'ять років від часу, коли на майдані Незалежності українці віддавали свої життя за «європейські» ідеали та можливість у майбутньому стати частиною об'єднаної Європи, питання про місце України в Європі залишається відкритим. Паралелі між процесами в постреволюційні періоди визначають актуальність дослідження факторів, які зумовили недостатньо високу продуктивність відносин на вісі Брюссель – Київ впродовж 2005 – 2009 рр.

Відносини України та ЄС традиційно викликають широкий інтерес серед українських дослідників. Різноманітні аспекти взаємодії офіційних Києва та Брюсселя розкрито у фундаментальних дослідженнях С. Віднянського, М. Гнатюка, В. Копійки, В. Манжоли, Г. Перепелиці, О. Сушко, О. Хилько та інших. Серед зарубіжних дослідників цікаві праці підготовлено О. Бабурською, О. Дулебою, П. Костом, Т. Кузьо, Д. Мільчареком та іншими. В рамках статті, ґрунтуючись на науковому доробку зазначених вище та інших учених, експертів, присвяченому відносинам

України та ЄС, зроблено спробу окреслити ключові зовнішні виклики для євроінтеграційного поступу Української держави впродовж 2005 – 2009 років.

На початку ХХІ ст. керівництво України різним способом демонструвало Європейському Союзу свою зацікавленість у поглибленні діалогу. У окремих випадках риторика набувала категоричного характеру. Для прикладу, в рамках Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки» від 30 квітня 2002 р. вступ України до Євросоюзу окреслювався Леонідом Кучмою як основне геополітичне завдання держави [2]. Щоправда, всеохоплююча корупція, зростаючий вплив олігархів, проблеми із дотриманням прав та свобод українських громадян [3, с. 27], зайнятість Євросоюзу переговорами із дванадцятьма країнами-кандидатами на вступ, формування політики стосовно України в «тіні Росії» [4, с. 206–207], як, зрештою, і незрозуміла для Брюсселя «багатовекторність» другого українського Президента були для очільників ЄС вагомими підставами для сумнівів щодо ширості подібного роду заяв.

Помаранчева революція та обрання на посаду Президента України прозахідного Віктора Ющенка породжували надії української сторони на швидкий євроінтеграційний поступ. У ході інавгураційної промови на майдані Незалежності 23 січня 2005 р. Віктор Ющенко наголосив: «Наше місце в Європейському Союзі, моя мета – Україна в об'єднаній Європі!... Шановні друзі ми ставимо перед собою амбітні завдання, я до останньої своєї клітини переконаний, що незабаром вони перетворяться в славні діла...» [5]. З іншого боку, ціла низка промовистих фактів, пов'язаних з ЄС, свідчила на користь євроінтеграційних перспектив України. Так, у резолюції Європейського Парламенту, ухваленій 13 січня 2005 р. з приводу результатів українських виборів, євродепутати, беручи до уваги європейські прагнення українського народу та посиляючись на статтю 49 Договору про Європейський Союз, наголосили, що членство в об'єднанні є

відкрите для всіх європейських країн, які відповідають необхідним умовам та зобов'язанням. У документі також зазначалося, що Європарламент «... очікує на стійкий трансформаційний процес в Україні, який би привів країну до цієї мети і зобов'язується допомагати та підтримувати Україну в цьому процесі» [6].

Приєднання України до ЄС підтримували також громадяни ключових країн об'єднання. Так, у кінці лютого – на початку березня 2005 р. у Великобританії, Італії, Іспанії, Німеччині, Польщі та Франції було проведено цікаве соціологічне дослідження. Учасникам опитування пропонувалося висловитися на підтримку приєднання до Євросоюзу однієї із чотирьох запропонованих країн*, змодельовавши ситуацію, що вони є кандидатами на вступ. Серед опитаних осіб найбільшу кількість голосів «за» (55 %) та найменшу – «проти» (31 %) здобула саме Україна [7].

Також траплялися ситуації, коли чиновники ЄС найвищого рівня в ході офіційних зустрічей висловлювалися на підтримку європейських перспектив України. Зокрема, 8 жовтня 2005 р. на прес-конференції за результатами зустрічі з Прем'єр-міністром України Юрієм Єхануровим президент Єврокомісії Жозе Мануель Бароззу зазначив: «Ми знаємо: Україна – європейська країна... Наші двері відкриті. Майбутнє України – у Європі...» [8].

Однак, незважаючи на євроінтеграційну ейфорію в Україні, зростання проукраїнських настроїв у європейських країнах, на завершальному етапі президентської каденції Віктора Ющенка[†] питання щодо євроінтеграційних перспектив нашої держави залишалося відкритим. Така ситуація була підставою для тверджень, що впродовж «помаранчевого» періоду історії Україна не скористалася вікном можливостей для прискореної євроінтеграції, яке було відкрито для нашої держави.

Для розуміння того, яким насправді було реальне вікно можливостей, слід проаналізувати ситуацію, що мала місце в той

* Йшлося про Марокко, Росію, Туреччину та Україну.

[†] Власне так само, як і станом на 2019 р.

час в ЄС, традиційні засади зовнішньої політики Брюсселя в рамках трикутника ЄС – Російська Федерація – Україна та, зрештою, зміни на вісі Київ – Брюссель.

Слід зазначити, що впродовж президентської каденції Віктора Ющенка винятково несприятливою для євроінтеграційного поступу України була ситуація в середині держави. Варто наголосити на систематичних змінах у складі виконавчих органів влади. Так, упродовж п'яти років посаду Прем'єр-міністра України обіймали три особи, при чому Юлія Тимошенко – двічі. За цей самий час керівництво Міністерством закордонних справ України здійснювали п'ять осіб, при тому що Володимир Огризко також робив це двічі. Суттєво ускладнювала планомірну роботу, зорієнтовану на зміни в країні, які б сприяли поглибленню відносин між Україною та ЄС ситуація, що за відповідний період в Україні працювали три склади Верховної Ради України: четвертого, п'ятого та шостого скликання. При цьому слід брати до уваги, що вони характеризувалися суттєво відмінними політичними силами, які входили до парламентської більшості різних каденцій парламенту. Вагомим стримуючим фактором для здійснення реформ, у першу чергу в економічній сфері, стала світова фінансово-економічна криза 2008 – 2009 рр. За таких обставин керівництво Української держави об'єктивно було не здатне на системні фундаментальні реформи, що їх очікували як пересічні українські громадяни, так і європейські функціонери.

Зазначені вище та інші внутрішні фактори мали деструктивний вплив на поглиблення діалогу між Києвом та Брюсселем, створювали негативне тло для відносин, однак вони не були визначальними. В часи президентства Віктора Ющенка українці продемонстрували незаперечний поступ у плані демократизації. Відповідно, в рамках різного роду спільних заяв, які приймалися сторонами, або резолюцій, які ухвалювалися європейськими інституціями, очільники Євросоюзу традиційно відзначали «прогрес, досягнутий Україною в реалізації демократичних реформ», «консолідацію демократії та свободи слова» тощо [9]. Крім того, ситуація в економічній царині також не була

критичною. Свідченням цього може бути визнання у грудні 2005 р. Європейським Союзом України країною з ринковою економікою [10], підтримка Брюсселем офіційного Києва на шляху до вступу в СОТ [11, с. 124], початок переговорів між Україною та ЄС стосовно поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі [12] тощо. В цілому, інституційно-правові рамки діалогу між Україною та ЄС, які до того ж постійно вдосконалювалися, надавали Брюсселю щораз більші можливості для спрямування української трансформації у необхідному напрямі.

Більш вагомий стримуючий вплив на поглиблення співпраці між Україною та ЄС мали, натомість, процеси, на які українська сторона не мала можливості впливати. Насамперед, варто наголосити, що новий етап у відносинах України та Європейського Союзу розпочався менше ніж за рік після вступу до об'єднання десяти нових членів та припав на час, коли членства в ньому набули Румунія та Болгарія. Слід зазначити, що п'ята фаза розширення, розділена на два етапи (2004 та 2007 рр.), суттєво відрізнялася від четвертої, виходячи із фінансових показників нових членів. Так, за результатами розширення 1995 р., коли до ЄС приєдналися Австрія, Фінляндія та Швеція, збільшення кількості населення об'єднання становило 6,3%, в той час як зростання ВВП – 6,5%. За результатами п'ятої фази розширення, коли членами Євросоюзу стали 12 нових країн, територія Євросоюзу збільшилася на 34%, чисельність населення – на 28%, однак сукупний валовий внутрішній продукт зріс тільки на 4-5% [13, с. 123].

Як відомо, з приєднанням до ЄС нові члени отримують доступ до фондів, метою яких є допомога економічно відсталим регіонам заради вирівнювання диспропорцій у розвитку. Оскільки розширення 2004 та 2007 рр., в основі своїй, охопило країни, які за економічними показниками суттєво поступалися старим країнам-членам, то вони отримали значну фінансову допомогу. Для прикладу, за перші десять років членства в Євросоюзі Республіка Польща отримала втричі більше коштів з європейського бюджету (понад 82 млрд євро), ніж внесла до нього [14]. З іншого боку,

широкого розголосу в Євросоюзі набула інформація про корупційні скандали, пов'язані з використанням коштів європейських фондів у Болгарії та Румунії, після їхнього вступу до об'єднання [15, с. 83].

Відповідна ситуація закономірно викликала невдоволення в окремих категоріях населення заможних країн Західної Європи. На тематиці, пов'язаній із новими членами ЄС, часто спекулюють популістські політичні сили [16], що, закономірно, служить підставою для зростання скептицизму щодо планів подальшого розширення серед населення країн ЄС та більш стриманих висловлювань та дій з боку його функціонерів.

Процесом, який тісно переплітався із розширенням 2004 та 2007 рр., стала фундаментальна інституційно-правова трансформація ЄС. Перспектива поповнення Євросоюзу дванадцятьма новими членами об'єктивно підштовхувала його керівництво до пошуку шляхів спрощення механізмів його діяльності, підвищення прозорості та ефективності тощо. Досягнути таких цілей спочатку планувалося шляхом прийняття «Договору про запровадження Конституції для Європи». Однак негативні результати референдумів у Франції та Нідерландах, які заблокували процес ратифікації «європейської Конституції» [17], продемонстрували безперспективність відповідної ініціативи. Своєрідним виходом із патової ситуації стало ухвалення Лісабонського договору. Однак процес ратифікації відповідного документа також проходив у дуже непростих умовах. У кінцевому підсумку, ініційовану на початку 2007 р. Німеччиною нову пропозицію вдалося остаточно реалізувати на практиці тільки в кінці 2009 р. [18, с. 240]. Таким чином, упродовж усього досліджуваного в рамках наукової статті періоду Євросоюз перманентно перебував у стані трансформації інституційно-правового базису або ж його імплементації. Це об'єктивно слугувало стримуючим фактором для активніших дій щодо України з боку офіційних осіб ЄС.

Крім зазначеного вище, потрібно також брати до уваги, що, так би мовити, «наступними в черзі» на вступ в ЄС були країни Західних Балкан, які традиційно належали до зони стратегічних

інтересів Брюсселя [19, с. 18] та викликали у провідних європейських столицях більший інтерес, ніж Україна. Ще 24 листопада 2000 р. на саміті у Загребі держави ЄС та Західних Балкан підписали декларацію, яка заклала підвалини для інтенсифікації діалогу між Брюсселем та державами регіону та запровадила фінансовий інструмент допомоги регіону – програму КАРДС. Наступним кроком стало поетапне підписання ЄС угод про асоціацію та стабілізацію з країнами регіону, зокрема з Македонією (2001 р.), Албанією (2006 р.), Чорногорією (2007 р.), Боснією та Герцеговиною (2008 р.) [20]. Станом на кінець 2005 р. статус кандидата або потенційного кандидата на вступ в об'єднання, який передбачав отримання коштів в рамках Інструменту передвступної допомоги, мали Хорватія, Колишня Югославська Республіка Македонія, Туреччина, Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія і Косово [21].

Певну роль відіграв і той факт, що Європейський Союз у цілому є ексклюзивно складним об'єднанням у плані прийняття рішення. В останні місяці президентства Леоніда Кучми Київ та Брюссель фіналізували переговори стосовно Плану дій Україна – ЄС [22, с. 75–77], який в кінцевому підсумку було підписано у лютому 2005 р. Підготовка Європейським Союзом нових пропозицій, виходячи зі змін, що відбулися в Україні, а особливо беручи до уваги запропонований новий формат співпраці, навіть за наявності політичної волі у всіх ключових політичних гравців у рамках об'єднання, потенційно обіцяв бути надзвичайно складним і, без сумніву, тривалим процесом.

Відповідні тенденції додатково ускладнювалися, виходячи із результатів світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. Для Євросоюзу вона виявилася найбільш болісною за весь період існування об'єднання. Скорочення за цей період реального ВВП Європейського Союзу на понад 4% та приватних інвестицій в економіку на 10% [23, с. 78] закономірно також спричинилося до уповільнення кроків Брюсселя в бік Києва.

Виходячи із зазначеного вище, цілком природними видаються висловлювання європейського комісара з зовнішніх відносин і

європейської політики добросусідства Беніти Ферерро-Вальднер, яка, з одного боку, визнаючи, що «Помаранчева революція була революцією, у ході якої люди продемонстрували, що вони розділяють наші [Євросоюзу] цінності», все ж порекомендувала українцям «спуститися на землю» та утриматися від подачі заявки на вступ до ЄС, аби не отримати відмову [24].

Іншим фундаментальним стримуючим фактором на шляху до зближення України з ЄС був «російський фактор». Після розпаду СРСР Європейський Союз в цілому та його провідні держави в рамках реалізації політики в Східній Європі, як правило, діяли, виходячи з принципу «Russia first». Статус головного постачальника енергоносіїв ЄС, з якого станом на 2008 р. країни об'єднання отримували близько 30 % нафти та газу [25], був додатковим фактором, щоб ситуація не зазнала кардинальних змін. Відповідна теза дістала своє підтвердження через призму цілої низки вагомих процесів, які підтверджують, що після Помаранчевої революції Брюссель та провідні столиці Європи не змогли відмовитися від окресленого вище підходу.

Найбільшою мірою це проявилось впродовж 2008 – 2009 рр. Так, на початку квітня 2008 р. ключові тогочасні партнери Росії в складі ЄС – Німеччина та Франція в рамках саміту НАТО в Бухаресті заблокували ініціативу США щодо надання Україні Плану дій щодо набуття членства в альянсі. Обґрунтовуючи свою позицію, тогочасний прем'єр-міністр Франції Франсуа Фійон наголосив, що вступ України до НАТО не буде доброю справою з точки зору балансу сил в Європі і що це суперечитиме інтересам Росії, з якою Франція прагне підтримувати діалог [26, с. 134].

ЄС та його провідні держави доволі стримано прореагували на агресивні дії Росії щодо Грузії в серпні 2008 р. Попри те, що російські частини здійснили військову операцію, що розпочалася на територіях, які навіть у Кремлі станом на початок серпня 2008 р. трактувалися такими, що належать Грузії, серйозної реакції з боку Брюсселя не було. Ситуацію не змінило і те, що російська сторона не виконала пункту підготовленої за участі президента РФ Угоди Саркозі–Медведева, яка стосувалася виведення російських

військ з території Південної Осетії [27]. Серед практичних кроків, на які спромоглося керівництво ЄС у відповідь на російську агресію, була коротка пауза у переговорах щодо укладення з Російською Федерацією нової розширеної угоди. Щоправда, вже у листопаді 2009 р. ЄС та Російська Федерація розпочали роботу над новою ініціативою під назвою «Партнерство для модернізації» [28].

Особливі підходи з боку Брюсселя стосовно Росії проявилися також у рамках традиційних зустрічей на найвищому рівні. Для порівняння, слід пригадати, що у 2012 р. уперше в практиці відносин України та ЄС не відбулося традиційного саміту, що було зумовлено несприйняттям керівництвом європейських інституцій переслідування політичних опонентів з боку режиму Януковича. У випадку із Росією, агресія проти Грузії не стала перепорою для керівництва ЄС, щоб провести у листопаді 2008 р. в Ніцці XXII саміт. Більше того, в рамках зустрічі президент Єврокомісії Жозе Мануель Баррозу та президент Франції Ніколя Саркозі, який тоді виконував функції президента Європейської ради, наголошували на економічній взаємозалежності ЄС та РФ, обговорювали з президентом Росії перспективи формування спільної економічної зони, а також засвідчили підтримку Москви в її прагненні щодо набуття членства в СОТ [29].

Пріоритетність Росії як ключового партнера для провідних країн ЄС в Європі дуже чітко було продемонстровано впродовж 2010 р. Так, у червні 2010 р. у замку Мезерберг поблизу Берліна відбулася зустріч канцлера Німеччини Ангели Меркель та російського президента Дмитрія Медведєва, за результатами якої було досягнуто домовленості про створення Комітету ЄС – Росія з питань зовнішньої політики та безпеки. Відповідно до заявлених цілей, зазначений орган повинен був займатися розробкою принципів для проведення «цивільних/військових операцій Росії та ЄС з кризового врегулювання» [30]. У жовтні того ж року лідери РФ, Франції та ФРН у рамках зустрічі у французькому Довілі обговорювали створення єдиної зони співробітництва, яка мала охоплювати економічну та безпекову сфери [31, с. 100]. Попри те, що відповідні події хронологічно виходять за межі

досліджуваного в рамках статті періоду, вони певною мірою підсумували парадокси існуючих у провідних столицях Європи підходів щодо Росії в перші роки після Серпневої війни 2008 р. З іншого боку, вони продемонстрували готовність впливових європейських гравців зберігати тісний діалог з Кремлем, навіть в умовах, коли останній вдавався до кроків, які демонстрували прагнення закріпити за Росією виняткову роль на пострадянському просторі.

У кінцевому підсумку, незважаючи на несприятливу для України внутрішню ситуацію в ЄС, збереження тісних відносин між впливовими європейськими гравцями та Росією, які додатково ускладнювалися через політичне протистояння в таборі «помаранчевих» та низьку ефективність українських правлячих еліт у плані реформування держави, Україні все ж вдалося досягнути цілої низки позитивних показників, які поглиблювали відносини з ЄС та об'єктивно сприяли реалізації «головного стратегічного завдання України» в часи президентства Віктора Ющенка – вступу в ЄС [32].

Серед перших вагомих досягнень варто відзначити згадуване вище надання Євросоюзом Україні статусу держави з ринковою економікою. Відповідне рішення було оголошено 1 грудня 2005 р. 30 грудня того ж року воно набуло чинності [33]. У цьому ж році було розпочато переговори щодо укладення угоди про спрощення візового режиму [34]. У кінцевому підсумку, документ було підписано під час IX засідання Ради з питань співробітництва України – ЄС у Люксембурзі 18 червня 2007 р. З початку 2008 р. угода набула чинності [35, с. 4]. У жовтні 2008 р. сторони розпочали діалог, який був зорієнтований на досягнення порозуміння стосовно безвізових поїздок громадян України до ЄС [36].

У березні 2007 р. Україна та ЄС розпочали переговори щодо підписання «нової посиленої угоди». Під час Паризького саміту у вересні 2008 р. сторони погодили, що нова угода матиме назву Угода про асоціацію і оновить спільні інституційні рамки Україна – ЄС.

Після того, як з 16 травня 2008 р. Україна стала членом СОТ, Київ та Брюссель розпочали переговори стосовно поглибленої та

всеохоплюючої зони вільної торгівлі, яка мала стати ключовим елементом Угоди про асоціацію [37].

Важливим досягненням у рамках діалогу сторін стало підписання в рамках XIII засідання Ради з питань співробітництва України та ЄС 16 червня 2009 р. «Порядку денного асоціації». Документ, який набув чинності 24 листопада 2009 р., було розроблено з метою забезпечення підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС ще до завершення переговорів, підписання та набрання нею чинності. Принциповою відмінністю цього документа було те, що, на відміну від Плану дій Україна – ЄС, він передбачав «спільну відповідальність» обох сторін за імплементації документа [38].

Також кроком назустріч прагненням офіційного Києва з боку ЄС можна вважати запровадження з 2009 р. «Східного партнерства», яке надавало нові механізми для поглиблення співпраці на вісі Київ – Брюссель та передбачало додаткові фінансові інструменти для підтримки реформ в Україні.

Таким чином, підсумовуючи, однозначно можна стверджувати, що нові можливості, які потенційно відкривалися перед Україною після Помаранчевої революції, об'єктивно було складно матеріалізувати на практиці. Відповідна ситуація, насамперед, була викликана максимально несприятливими внутрішніми обставинами, які спостерігалися в ЄС, фактично, впродовж цілого президентського терміну Віктора Ющенка. Розширення 2004 та 2007 рр. та процеси, пов'язані із трансформацією Євросоюзу, які, врешті решт, завершилися у кінці 2009 р. шляхом набуття чинності Лісабонського договору, були суттєвими підставами для дистанції, яку намагалися витримувати брюссельські функціонери, не надаючи Києву чітких європейських перспектив.

Не менш значущим фактором, який стояв на заваді досягненню прогресу в рамках діалогу між Україною та ЄС, було те, що на його перебіг суттєвим чином впливали відносини між Брюсселем та Москвою. Відмова Віктора Ющенка від політики багатовекторності, чіткий проєвропейський курс, щоправда, не

завжди підкріплений системними практичними діями з боку офіційного Києва, не стали підставою для європейського «прориву» України. В цілому, особливо починаючи з 2008 р., у рамках трикутника ЄС – Україна – Росія можна простежити цікавий дуалізм. З одного боку, Євросоюз ухвалив цілу низку документів, які в рамках як двостороннього, так і багатостороннього форматів відкривали перспективи для підняття відносин з Україною на якісно новий рівень. Одночасно в діях брюссельських чиновників та ще більшою мірою офіційних Берліна та Парижа можна простежити елементи модерної «політики умиротворення», на тлі зростаючої агресивності Кремля на міжнародній арені, а також парадоксальну демонстрацію готовності до поглиблення відносин з Російською Федерацією.

Очевидно, діючи таким чином, ЄС, використовуючи інструменти “softpower”, намагався реально підтримати Україну та інші країни Східного партнерства. Водночас, чітко відмежовуючи нову ініціативу від перспективи членства в об’єднанні та обговорюючи з Росією проекти побудови спільної зони співробітництва в економічній та безпековій сферах, провідні європейські політики намагалися не допустити зростання напруги на лінії Брюссель – Москва.

Відповідні фактори свідчили, що ЄС не був готовий до форсованих темпів у плані наближення України, водночас, доволі широкий спектр негативних факторів не став на заваді планомірному поглибленню співпраці. Словацький дослідник Александр Дулеба у 2017 р. прирівняв ЄС до слона з «важкими ногами», якому потрібно «багато часу для того, щоб він почав рухатися, проте, якщо він почне рухатися, зупинити його дуже важко» [39, р. 18]. Власне, в часи президентства Віктора Ющенка ЄС почав рухатися в бік України, а вже після Революції Гідності цей рух матеріалізувався в підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію, запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, а також безвізового режиму для українських громадян.

1. Угода про партнерство і співробітництво (14.06.1994). URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/mediafiles/files/pacukr.pdf>; Europe agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part. URL: <https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Poland.pdf>; Europe agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Slovak Republic, of the other part. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272007/2435.pdf

2. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» (30.04.2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02?lang=en>

3. Віднянський С. Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 25: Міжвідомчий збірник наукових праць. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. С. 9–40.

4. Kapuśniak T. Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie. Warszawa–Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2008. 320 с.

5. Промова президента України Віктора Ющенка на Майдані (23.01.2005). URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/>

6. European Parliament resolution on the results of the Ukraine elections (13.01.2005). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0009+0+DOC+XML+V0//EN>

7. Сушко О., Шуляр О. Європейське визнання з африканським присмаком (25.03.2005). URL: https://dt.ua/POLITICS/evropeyske_viznannya_z_afrikanskim_prismakom.html

8. ЄС відкрив двері Єханурову (6.10.2005). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/10/6/3014173/>

9. Саміт ЄС – Україна Київ, 1 грудня 2005 року. Спільна заява (1.12.2005). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/806>; Саміт ЄС – Україна Хельсінкі, 27 жовтня 2006 року. Спільна заява для преси (27.10.2006). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/805>; Саміт ЄС – Україна Київ, 14 вересня 2007 року. Спільна заява (14.09.2007). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/789>; Спільна заява щодо угоди про

асоціацію Україна – ЄС (9.09.2008). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/786>; EuropeanParliamentresolutionontheresultsoftheUkraineelections (13.01.2005). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0009+0+DOC+XML+V0//EN>; Резолюція Європарламенту щодо ситуації в Україні (повний текст) (26.02.2010). URL: <https://www.unian.ua/world/330010-rezolyutsiya-evroparlamentu-schodo-situatsiji-v-ukrajini-povniy-tekst.html>

10. Україна офіційно для ЄС – країна з ринковою економікою (23.12.2005). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/23/3041735/>

11. Сушко О.В. Пріоритетні напрямки реалізації єроінтеграційного курсу України // Зовнішня політика України 2006: стратегічні оцінки, прогнози, пріоритети: щорічник / Ін-т зовніш. політики Дип. акад.; за ред. проф. Г. М. Перепелиці. Київ, 2007. 205 с.

12. Спільна доповідь Старших посадових осіб щодо безвізового діалогу між Україною та Європейським Союзом (4.12.2019). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/783>

13. Толстов С. В. Процеси розширення ЄС в історичній ретроспективі // Європейські історичні студії. 2015. № 2. С. 118–136.

14. Членство в Європейському Союзі як каталізатор реформування країни (13.06.2014). URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/5131-chlenstvo-v-evropeyskomu-soyuzi-yak-katalizator-reformuvannya-krayini>

15. Kost P. Ukraina wobec Unii Europejskiej 1991 – 2010. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. 348 s.

16. «Про і контра»: Чи змінилося щось для України в царині євроінтеграції за перші 100 днів президента та уряду (8.05.2005). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/930145.html>; Членство в Європейському Союзі як каталізатор реформування країни (13.06.2014). URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/5131-chlenstvo-v-evropeyskomu-soyuzi-yak-katalizator-reformuvannya-krayini>

17. Жадько О. С. Конституція для об'єднаної Європи. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6587

18. Гуцал С. А. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України // Стратегічні пріоритети. 2009. № 2 (11). С. 239–245.

19. Губерський Л. В., Копійка В.В. Україна – ЄС: реалії та перспективи сучасних взаємовідносин // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2008. Вип. 14. С. 16–26.

20. Хрящевська О. В. Політика розширення Європейського Союзу в Західних Балканах (17.04.2019). URL: <https://naub.oa.edu.ua/2019/політика-розширення-європейського-с/>

21. Майбутнім членам виділено майже 4 мільярди євро // Євробюлетень. 2005. № 6 (червень).

22. Kost P. Ukraina wobec Unii Europejskiej 1991 – 2010. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. 348 s.

23. Бояр А. О. Антикризова політика Європейського Союзу у період 2008–2010 рр.: висновки для України // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2011. № 1. С. 77–92.

24. Віктор Ющенко збирається у Москву (4.05.2005). URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2005-05-09-voa6-87011272/226169.html>

25. Зілгалов В. ЄС оприлюднив план скорочення енергетичної залежності від Росії (14.11.2008). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1349028.html>; Гурков А. Энергетическая зависимость Евросоюза (10.09.2008). URL: <https://www.dw.com/ru/энергетическая-зависимость-евросоюза/a-3639924>

26. Гурак И. Реакция НАТО на российскую агрессию в Украине: имитация сдерживания в контексте «политики умиротворения» или реальная деятельность // Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne. 2016. Vol. 2. Nr. 1. S. 129–142.

27. Війна Росії проти Грузії: як це було (8.08.2018). URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/vijna-rosii-proti-gruzii-yak-tse-bulo.htm>; Панфілов О. Чому Росія все ще на грузинських територіях (28.08.2018). URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-rosija-vse-shche-na-hruzinskikh-teritorijakh-2490822.html>

28. Медведев: Россия и Евросоюз начинают партнерство в целях модернизации (1.06.2010). URL: <https://ria.ru/20100601/241021868.html>

29. EU-Russia Summit in Nice on 14 November (13.11.2008). URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-1701_en.htm?locale=en; Main results of the EU-Russia Summit (14.11.2008). URL: <http://www.ue2008.fr/main-results-of-the-eu-russia-summit/>

30. Меморандум по итогам встречи Президента России Д. Медведева и Федерального канцлера Германии А. Меркель 4–5 июня 2010 года, г. Мезеберг (5.06.2010). URL: <http://kremlin.ru/supplement/575>

31. Дорошко М. С. Вплив «перезавантаження» американсько-російських відносин на зовнішню політику держав пострадянського

простору //Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012.Т. I. № 107. С. 97–102.

32. Послання Президента України до Верховної Ради України. Доповідь «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році» (9.02.2006). URL: <https://docs.dtkr.ua/list/1082.1.4>

33. Україна нарешті стала ринковою (30.12.2005). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2005/12/30/3044718/>

34. Саміт ЄС – Україна Київ, 1 грудня 2005 року. Спільна заява (1.12.2005). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/806>

35. Засідання Ради з питань співробітництва принесло гарні новини // Євробюлетень. 2007. № 6 (червень).

36. Спільна доповідь Старших посадових осіб щодо безвізового діалогу між Україною та Європейським Союзом (4.12.2019). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/783>

37. Спільна заява щодо угоди про асоціацію Україна – ЄС (9.09.2008). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/786>; Третій спільний звіт про прогрес у переговорах стосовно Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (4.12.2009). URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/781>

38. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію (23.11.2009). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990/page; Набрання чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (12.07.2017). URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/rabuarrya-yrrsfkhk-tsgsey-tus-afsshchkashchkyu-pkz-tsnualrsyu-kha-zhf/

39. Integration without Membership: Potential and limits of Ukraine's Association with the EU /Alexander Duleba [et al.]. Bratislava, 2017. 118 p.